

Het verhaal gaat dat de jonge Ierse schilder Robert Barker bij toeval het panorama-idee ontdekte. Hij zat in een souterraingevangenis waar een gat in het plafond zijn enige lichtbron was. Op zekere dag kreeg hij een brief. Hij hield het poststuk in alle mogelijke standen om het schaarse zonlicht op de inhoud te laten schijnen; op deze manier ontdekte hij dat het gewenste resultaat het beste bereikt kon worden door het papier tegen de wand aan te houden. De belichting van bovenaf gaf een 'romantisch' effect. In 1787 vroeg hij patent aan op zijn vinding en vanaf die tijd werden in Europa tientallen panorama's geschilderd die in speciaal daarvoor gebouwde 'pillendozen' tentoongesteld werden. Al gauw trad er een zekere standaardisatie op in de panoramagebouwen zodat de doeken op meerdere plaatsen geëxposeerd konden worden. In de negentiende eeuw was het begerige oog nog ondervoed, toch was een commerciële aanpak noodzakelijk om de enorm grote doeken hun geld op te laten brengen.

Op 1 mei 1880 gaf de in Brussel opgerichte Société Anonyme du Panorama Maritime de la Haye aan Hendrik Willem Mesdag opdracht om voor Bfrs. 100.000 een strandpanorama te maken. Mesdag zette zich met de hulp van onder anderen B. J. Blommers, G. H. Breitner en zijn vrouw Sientje Mesdag-van Houten aan het werk en schilderde het uitzicht vanaf het Scheveningse strand 106 meter in de rondte en 14 meter hoog. Het faux-terrain, in dit geval een nepstrand met heuse attributen waarvan de bezoeker vaak niet kan uitmaken of ze echt of geschilderd zijn, werd door de bouwkundig tekenaar C. J. Laarmans ontworpen.

Op 1 augustus 1881 werd het panorama in de Zeestraat te Den Haag geopend. Reeds na enkele jaren besloten de eigenaren het doek te verkopen vanwege het jaarlijks terugkerende exploitatieverlies. Mesdag kocht zijn geesteskind via stromannen op. Kort voor zijn dood heeft hij aan drieëndertig familieleden een aandeel van duizend gulden geschonken. Als voorwaarde stelde de schilder dat zijn schilderij behouden moest blijven. Deze aandelen zijn nog steeds in handen van erfgenamen die doordrongen zijn van hun historische taak. Afgezien van twee uitstapjes naar Amsterdam en München in de vorige eeuw hangt het zes ton wegende doek tot op de huidige dag in zijn eigen museum.

Jan Wolkers beschrijft in *De Walgvoel* (1974) hoe hij zich Panorama Mesdag herinnert:

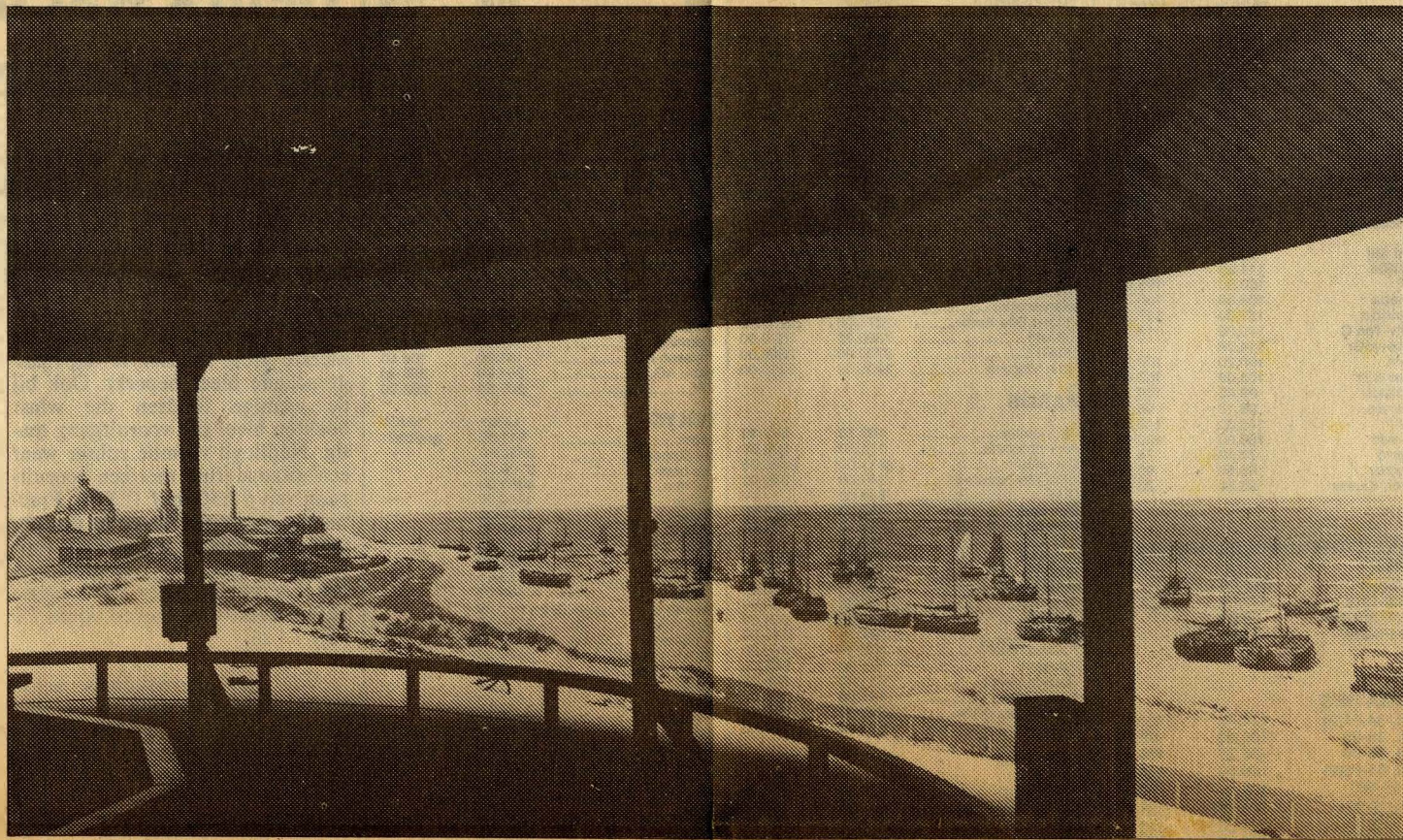

Foto NRC Handelsblad/Maurice Boyer

Panorama Mesdag in de steigers

Een schilderij zonder gebreken

Door Hans Renders

'Want toen we daar langs die duistere hol klinkende houten trap naar boven waren geklommen stonden we ineens, en Lien met een kreet van verrassing, midden in een weids panorama van lucht, zee en duinen. En het was zo prikkelend fris dat je niet kon geloven dat het geschilderd was, dat de meeuwen niet om je hoofd zouden komen vliegen.

(...) Toen we het duin afdaalden het donkere trappat in en door de gang het museum in wilden lopen, zag ik een deur op een kier staan. Ik duwde hem helemaal open en keek tegen een woud van dennestammetjes aan die het grote plankier waarop het namaakduin lag schraagden. Ik nam Lien bij haar hand, trok haar naar binnen en sloot de deur achter ons. Ademloos als in een sprookje stonden we hand in hand onder die gigantische houten paddestoel te kijken naar de lichtstrook waar de onderkant van het panorama zichtbaar was. Op de grond lag grauw zand, platgetrapt door nog vaag zichtbare voetstappen, alsof we een

grot ontdekt hadden waar duizenden jaren geleden onbekende volksstammen doorgetrokken waren. Misschien waren de voetstappen van meneer Mesdag er ook wel bij. Toen ze het doek van dichtbij gezien had en eigenlijk teleurgesteld was dat het met zulke grove penseelstreken en dikke klodders geschilderd was, nam ik haar weer mee in de duisternis tussen de stammen van het bos met zijn loof van planken. En toen ik haar daar omhelsde en zoende liet ze voor het eerst uit zichzelf haar tong tussen haar lippen vandaan komen. Toen ik dat natte zachte puntje bij me naar binnen zoog werd ze zo opgewonden dat ik zonder dat ze tegenstribbelde haar jurk tot boven haar borsten omhoog kon schuiven.'

'Ja, dat fragment ken ik, maar dat speelde zich voor mijn tijd af. Ik zou er geen toestemming voor hebben gegeven', grapt de

negenenzestigjarige directeur van Panorama Mesdag, Paul A. Zoetmulder. Hij vertelt al lopend door de lange donkere gang die naar het panorama leidt dat deze entree tot de 'panorama-principes' behoort om de oogpillen te vergroten. 'Dan is het effect groter als je dadelijk met het doek geconfronteerd wordt.' Onlangs werd bekend dat de Bank voor Nederlandsche Gemeenten haar 75-jarig bestaan dat in 1989 gevierd zal worden, nu al heeft bestendig door 1 miljoen gulden te schenken aan Panorama Mesdag. Dat was het nog ontbrekende deel van de viereenkwart miljoen gulden die nodig zijn om het 106 jaar oude Panorama Mesdag aan een hoognodige restauratie te onderwerpen. Zoetmulder is blij dat hij op de valreep van zijn afscheid deze 'gigantische operatie' nog op touw heeft kunnen zetten. In 1983 liep het bijna

1700 m2 schilderij waterschade op. Het dak was al langer niet in orde en daarom werd bij noodweer een groot zeil gehesen om het doek te beschermen. Maar in juni van '83 viel er zó onverwachts een regenbui dat het zeil niet klaar hing om het water op te vangen en het schilderij werd dus nat. Achteraf bekeken is dat misschien wel de redding van Panorama Mesdag geweest. Zoetmulder besloot namelijk niet alleen de schade te laten herstellen: hij gaf opdracht het totale doek aan een strenge expertise te onderwerpen. De kwaliteit van de verf werd onderzocht evenals de 'trekkracht' van het linnen. Het bros geworden doek bleek 75% van zijn elasticiteit te hebben verloren. 'Er is toen alarm geslagen, waaraan ik wel wil toevoegen dat er geen panieksituatie ontstond, denkende dat het schilderij 'iedere dag' naar beneden zou kunnen storten. Voor de tijdsbepaling 'iedere dag' zou ik liever willen spreken van 'ieder jaar', zei Zoetmulder vorig jaar in een toespraak voor de pers.

Als ik samen met hem door de smalle ruimte van 1.20 breedte tussen de achterkant van het 'rondzicht' en de buitenmuur van het museum loop, toont hij me de steigers waarmee op zeven niveaus gewerkt kan worden. Om de voorkant van het doek bereikbaar te maken is een zogenaamde schaarhoogwerker gebouwd. Op dezelfde rails van de Haagse Tram Maatschappij waarop Mesdag zijn steiger liet lopen, staat nu dit ingenieuze apparaat. Ieder plekje van het doek kan bereikt worden en de schaarconstructie kan zo ingeklapt worden dat zij helemaal achter het duin verdwijnt.

Tijdens de restauratie die zeker vier jaar gaat duren blijft het museum open voor het publiek. Als er niet daadwerkelijk restauratiewerkzaamheden zijn aan de voorkant heeft het publiek niets in de gaten. De komende vier jaren kan het echter wel gebeuren dat de niets vermoedende bezoeker plotseling een plateau van ruim negen meter uit het duinzand ziet rijzen. 'Nu dat apparaat er toch staat wordt het schilderij waar nodig ook gerepareerd.' Zoetmulder heeft daar nog een andere reden voor: 'Je geeft miljoenen uit voor een restauratie en als het publiek daarna komt kijken, wil het verschil zien.'

Het grote werk speelt zich overigens achter het doek af. Het doek is aan de bovenkant gewoon met spijkers vastgeklonken. Er is in 1952 wel een plank overheen getimmerd om de spanning wat te verdelen maar welbeschouwd hangt het aan die spijkers. Als er aan de bovenkant een scheur in het doek komt, is de kans groot dat het zes ton wegende gevaarte doormidden scheurt. Vanaf vandaag wordt de bovenste rand opnieuw 'bedoekt', met behulp van vacuümtafels wordt er nieuw linnen tegenaan verlijmd, en de spijkers worden vervangen door speciale klemmen. Daarna wordt het hele schilderij 'bedoekt'.

Deze restauratie is bijna zonder precedenten, voorzover bekend is alleen een panorama in Atlanta van ongeveer dezelfde grootte als Panorama Mesdag hangend gerestaureerd. Dat doek was groter dan Panorama Mesdag maar sinds ze het meest beschadigde deel eraf gesneden hebben is het kleiner. Is Panorama Mesdag nu het grootste schilderij ter wereld? Zoetmulder weet chauvinisme en diplomatie te combineren wanneer hij antwoordt: 'Het is een van de grootste van de wereld. Maar wat doet het ertoe? Het is een schilderij waarvan Van Gogh bij zijn eerste bezoek uitriep: Het enige gebrek van dit schilderij is dat het geen gebreken kent.'